

N. PÁL JÓZSEF

„...a kiválasztott és a »resztli« ellentéte...”

Egy pamfletről s körülményeiről – húsz év után

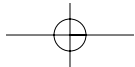
szégyen ide, szégyen oda, amikor meghalt, noha abban az évben vettek föl a bölcsészkarra, nem ismertem Nagy László költészetét. Nevét – s arcát a tévéből – igen, még két-három versének a címe is derengett talán, ám hogy ki ő a magyar irodalom s az önmagunkról való gondolkodás történetében, aligha foglalkoztatott. A nagy változást az egyetem, leginkább a Czine Mihállyal való találkozás hozta el, de csak 1979 ősze után, akkor azonban e viszony igen rövid idő alatt valamiféle áhíttá nőtt bennem. A verseket meg a költőről szóló írásokat „visszafelé” kezdtem olvasni, keresgetni tehát, Sütő András búcsúbeszédét az *Élet és Irodalomból* kézzel kimásoltam, s szinte be is magoltam azon melegében, s úgy érezhettem, nemcsak egy kivételes életmű, hanem egy öntudatot, méltóságot adó morális tartás vagy szellemi, sőt kvázipolitikai ellenállás részese is lettem én. S emlékezni vélek egyébre is. Nagy László művének, emlékének tisztelete egyetemi társaim egy részének körében valóságos kultuszszámba ment, Kiss Ferenc szemináriumvezetőnk év eleji kérdésére (melyik a három legkedvesebb verse?) majd tucatnyian az ő költeményeinek címét – vagy azt is! – írták a papírra, egyáltalán, úgy tudtam akkor, ez az életmű mozdíthatatlan igazodási pont, közös kincsünk, s se gáncs, se kétely nem érheti. Vagy – a nagy-nagy rajongás közepette – csak nem vettem észre, esetleg nem is akartam észrevenni, mi – más is! – történik körülöttem? Szó, mi szó, amikor hírért vettem, hogy a népszerű professzor a *Ki viszi át a szerelmet*ről mint valami romantikus szereptudatban rekedt klapanciáról beszél igen nagy öntudattal, csak legyintgettem alighanem, meglehet, „süketségéért” – tán mert ugyanabban a megyében születünk? – még sajnáltam is némileg, ám az erősödő, inkább „szóbeli” fanyalgásokat, ellenvéleményeket – úgy a nyolcvanas évek közepétől – nekem sem lehetett nem meghallani már.

Nyilasy Baláznak s Hekerle Lászlónak a debreceni irodalmi napokon elhangzott s az *Alföld* 1986. februári számában megjelent dolgozata nem ért már váratlanul, de azt sem mondhatnám, hogy elkésérített. Nyilasy Balázs néhány Nagy László-vers esztétikai hiányosságairól, a „műrétegek kapcsolódási pontjának olykori kidolgozatlanságáról”, a „fájdalmasan nagy erőfeszítést kívánó cselekvéshez” szerinte nem illeszkedő, „elrendezett, gördülékeny, tiszta, akadálytalanul ívelő, teljesen zengő” versbeszéd viszonyának megoldatlanságáról beszélt, de ez egyáltalán nem zavart engem. Számomra például a *Ki viszi át a szerelmet?* épp attól volt esztétikailag is meggyőző, amit ő – Nyilasy – problematikusnak látott benne, no meg az írást egy önmagát határozot-

Elhangzott 2009. július 17-én Iszkázon, a Nagy László-konferencián.

tan „megmutatni” szánó, tán a fentebb említett professzor munkáin is „edződött”, teoretikus hajlamú szakember bátor kísérletének gondoltam inkább, amelyben a leszámoló hevületnek nyoma sem volt még. Az ugyanebben az évben harmincesztendősen elhunyt Hekerle László dolgozata ellenben egy már akkor is karakteres, a magyar líra akár poétikai, akár szereptudati értékrendjét túlhaladottnak vélő, azt felülírni, átrendezni törekvő tendenciához illeszkedett, igaz, hangsúlyozottan csak irodalomesztétikai s művészetszemléleti bázison s elvitathatatlan felkészültséggel ugyanakkor. Amiről Keresztury Tibor később (*A visszanyert mérsékletesség*, 1990) mint a magyar költészet „reprezentatív jellege” elsorvadásának, felszámolásának tapasztalatából kiinduló, a „hagyományos költőeszményt felváltó, szerepkorlátozó, alapvetően antipoétikus”, „negatív építkezésű, lebontó és újra elrendező”, az „ironikus, szkeptikus és reflexív szövegalkatás” költészettípusának variációi felé elmozduló s szerinte „nyereséget hozó” nyolcvanas évekbeli folyamatról beszélt, nos e tendencia egy korai – jegyzete szerint a szöveg első változatát Hekerle még 1982-ben írta – s kétségtelenül nívós diagnózist, avagy „beharangozását” olvashattuk itt. Nagy László lírája – illetve annak utolsó évtizede – innét nézve valami vereségre ítéltetett utóvédharc lehetett csupán. Jellemzője „a tőle elszakadó, zengő anyagra ráfeszített formaakat, az utolsó percig kitartó ragaszkodás a monolitikus értékekhez... [s e líra] egy alkotástípus halálánakét, vadmoriját írja [...] egy költői magatartás önkéntelen, szükségszerű és bomlásában is jelentékeny búcsúja”. Eme „monolitikus értékekhez” való ragaszkodást az egyszer s mindenkorra mozdíthatatlannak tekintett – az életmű értelmezése számára is mozdíthatatlannak tekintett! – erkölcsi értékalakzathoz kötött ragaszkodásként írta le, amely – az értékek átrendeződésével, egyáltalán az értékek problematikusságának felismerésével – szerinte idejét múlta ekkorra. A szót, hogy posztmodern nem írta le ugyan a szerző, de véleményét, amely szerint ez az új világ a Nagy László-i poétika s szereptudat, a „hagyományos erkölcsi-nemzeti affirmációjú irodalmi tudat” felől, annak fenntartásával „költészetileg” sem lesz többé megszólítható, nem rejtette véka alá egy pillanatra sem. Mindezt az egyértelműen Nagy László-követőként – epigonként? – bemutatott „Kilencek-reprezentáns” Utassy József lírájának jellemzésekor 1982 februárjában a *Mozgó Világ*ban is eléggé határozottan – bár nem általánosítva még! – demonstrálni vélte már (egy „hajdani magatartás korszerű végjátékáról”, de már „a költői csönd monoton és zuhanó kádenciáit artikuláló”, „rövidre zárt ötletek füzéréről” írt), ám ő – Hekerle László – ennél nem mondott többet akkor.

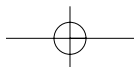
Nem így Kálmán C. György, aki jó három esztendő múltán egy pamfletet tett közzé a *2000* című folyóirat 1989. szeptemberi számában, immár a rendszerváltásnak is nevezett szellemi kavargás kellős közepén. Nem akarom az időpontot misztifikálni (van információ, ami szerint az írás vagy annak korábbi változata évek óta készen volt már), a megjelenés helyét meg pláne nem – a *2000* tudottan inkább liberális kötődésű, a Nagy László-i tradíciót (is) vállaló, mércének tekintő szemlélettel nyíltan polemizáló lap volt már akkor is –, ám számomra tény, hogy a cikk a korábban is létezett s most látványosan nyilvánosságra került eszmei-ideológiai szembenállás demonstrálásának az alkalmá is lehetett, illetve lehetett volna. A Nagy László-i költészetre nézvést nemigen lett azzá persze – az írásnak a Nagy

László-i lírára vonatkozó állításait néhány dolgozat (Domokos Mátyás és Orbán Ottó beszélgetése a *Magyar Napló*ban, Görömbei András tanulmánya a *Tiszatáj*-ban) határozottan „visszaverte”, egyébként is mindenki mással volt elfoglalva alighanem –, de nem árt egy pillantást vetni rá két évtized után, mert Kálmán C. György munkája az akkori s az azóta csak izmosodó eszmei-szellemi célok s igénybejelentések markáns kifejeződése (is) volt szerintem – a szerző szubjektív, avagy irodalmári-tudósi céljaitól, rokon- és ellenszenveitől függetlenül is akár.

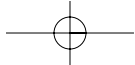
Magyarán szólva: ha muszáj, elhiszem, hogy Kálmán C. Györgynek Nagy Lászlóval, illetve az általa reprezentált költészettípussal, poétikai kifejezésmóddal, költői magatartással és szereptudattal volt „baja” kizárólag, s esztétikai, ízlésbeli ellenérzéseinek akart hangot adni csupán. Még azt is elismerem – bár a dolgozat címének harsogó retorikája: *Mi a bajom Nagy Lászlóval?* igen beszédes volt –, hogy szaktudósi mezbe bújva tette ezt, ám a pamflet felépítése, érvelési rendszere, az ellenszenvet ki-kibuktató indulata, folyamatértelmezési s (bizony!) ideológiai, sőt napi-politika konnotációja – Hekerle álláspontjával ellentétben – valamiféle „leszámoló” gerjedelemről beszél nekem akkor is, ha a szerző „nem zárta ki eleve”, hogy Nagy Lászlónak (avagy e költészetnek) az ideje akár „el jöhet” még.

Azt, hogy Kálmán C. felettébb rövidre zárt versjellemzései (meg amit a népieségről, a négysoros strófiák dominanciájáról, a konkrét társadalmi kérdésekre adott válaszok hiányáról mond el) mennyire tarthatatlanok, Görömbei András nagyon pontosan megírta már, én az írás alig rejtett – persze Görömbei érveiből is részben következtethető –, mélyebb, avagy felszínesebb „üzenetére” figyelnék inkább. Azzal kezdi a szerző, hogy „a Nagy László-i jelenséget, szövegeinek és a szöveg írójának mitologikusságát idejétmúltnak [...], értékrendjét, világképét nem kellően differenciálnak, morális »üzenetét«, vagyis a szövegekből kiolvasható regulákat, erkölcsi követelményeket üresnek” látja, majd a falusi élet (a „népiesség”) eszköztárához való ragaszkodásból fakadt, egy értékvilág összetettségét és mozgásait érzékeltetni képtelen költői felszínességről beszél, s álláspontjának első tételét ezzel kapcsolatban árulja el. Ez arról szól, hogy ez az egyközpontú értékvilág, amelyben az „értékelő én bizonytalanságáról, kételyéről soha nincs szó”, az önnön értékrendjében megingathatatlanul bizonyos szereptudatot hozta el: a költői én „mindenekelőtt kifele fordul: felszólít, prófétál, megszólít, fenyeget. Soha nem válik groteszkké, soha nem esendő, soha nem komikus. Ő a nagybetűs Költő [...], aki felméri s megénekli a körülötte lévő világot.” Ez a kozmikussá vált, „csodatevő, mágikus erejű, Krisztus-szerű, mindentudó és önmagában tökéletesen biztos én” mindent (természetet, társadalmat, történelmet) magába olvaszt, halálos biztonsággal ítél elevenek és holtak fölött, hogy mi a Jó, azt ő mondja meg, s problémátlanul szólít föl ennek követésére is. Adyt, Csontváryt, Bartókot, József Attilát, Veres Pétert, Csokonait, Garcia Lorcát, Tamási Áront, Egry Józsefet, Ferenczy Bénit eme „Krisztus-póz” hagyományához ragaszkodva idézi meg a költő, akik „egyediek, összemérhetetlenek, legföljebb egymással függenek össze, de semmi »alacsonyabbhoz« nincsen közük”. „Ez az értékrend megfellebbezhetetlenül állandó –

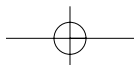
folytatja a szerző. Ennek az egyetlen értékrendnek az agresszív állítása mögött a kiválasztott és a »resztli« ellentéte húzódik meg.”

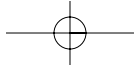
Meglehet, a gondolatot rövidre zárom én is, ám úgy vélem, az „üzenet” egyik lényege a gondolatmenet mögött lappangó – a „kiválasztott” s főként „resztli” szó elárulta – indulatban búvik meg talán. E szerint – feltételezhetően – minden és mindenki „resztli” ugyanis, aki nem a Nagy László-i költészeteszményt, morált, szereptudatot követi. Ez az agresszív (költői) attitűd nyilván nemcsak tarthatatlan, de tűrhetetlen is, hisz ha Nagy László, illetve az ő – megemésztetlen, rosszul megemésztett, félreértett vagy piadesztálra emelt, ez mindegy – tradíciója talpon marad, azzal a gondolati s magatartásbeli türelmetlenségre, intoleranciára, az előítéletre, a kirekesztésre hajlamos szándék is talpon maradhat – ez nem lehet vitás. Innen nézvést éppen a Nagy László-i tradícióhoz való makacs ragaszkodás lesz tehát a „resztli” a szerző szerint, avagy a differenciált értékrend hiányának, az anti-modernségnek, az antidemokratizmusnak, sőt a városellenességnek s a (nemcsak költői) provincializmusnak a melegágya inkább, jó lesz hát megszabadulni az egésztől mielőbb, hiszen – a költő hatvanas-hetvenes évekbeli népszerűsége ide vagy oda – nemigen volt köszönet az egészben már korábban sem. Miért nem? Hát azért, mert ez a „népies” indíttatású, differenciálatlan, kétpólusú, heroikus-mitologikus világkép kivédhetetlen módon lett az ugyancsak differenciálatlan világképet igénylő „sztálini-pártos költészet” fogja például (a *Tüzér és a rozs* című 1951-es kötetről – egyetlen kötetcímként említve – ezért kell beszélnie külön), s ez a kétpólusú alapszerkezet az 1953 körüli „elkomorulást, illúzióvesztést” követően is megmaradt, s megmaradt bizony 1956 után is. Kálmán C. György ezt az 1953 utáni időt egyetlen összefüggő szakasznak látja – 1956 körül némi cezúrát azért felfedez –, s álláspontja annyiban is folytonosságot sugall, hogy a „konkrét társadalmi kérdésekre” választ várni ezektől a „szövegektől” (ezt a posztmodern irodalomszemlélet „objektivitásigényére” valló szót különösen szereti használni!) szerinte nem érdemes sem 1956 előtt, sem 1956 után, sőt még a forradalom levezését követő versektől (*Várom a havat; Karácsony, fekete glória; Falak négyszögében*) sem igazán. Az a poláris énkép és mitológia folytatódik lényegében ekkor is, „elmulasztja néven nevezni a kort” (Bori Imre könyvéből idézi ezt), s ebből „nem futja többre, mint homályos sejtelmekre és a morális biztonság (az én erkölcsi szilárdsága) állandó bizonygatására”. A „nevenincs problémákat” (megint Bori Imre) görgető verseken valami „elvont séma uralkodik” általában, s e „sémában a szenvedő én áll szemben a hideg külvilággal és a szörnyű múlttal [...] s ez az én nem mentes némi önsajnálattól, nárcizmustól sem”. Azt, hogy az értékbiztonságot, avagy annak igényét (is) sugalló, metaforizált, képgazdag, a látomásos elemeket preferáló lírai modellt alighanem eleve kétellyel szemlélő Kálmán C. György miért éppen az általa is (inkább) szorgalmazott, az intellektuális-gondolati elemeket (inkább) becslő, ironikus, groteszk s egyéb költészeti modellek által tudottan (inkább) gyanakodva szemlélte „konkrét társadalmi kérdések” versbeli jelenlétét kéri számon Nagy László költészetén, persze nem nagyon tudom, s azt sem, hogy az említett verseket olvasni ily halláskárosult módján miként lehet. Mert az, ha volt

valaki, aki nem mulasztotta el költőként „néven nevezni a kort”, nos, hogy az a valaki – még a szamizdatos Petri György előtt – Nagy László volt, számomra nem vitás, meglehet, az 1956 utáni kor – többek közt irodalmi! – züllést hozó, a kádári „sikersztori” meg az „elidegenedés” módozataival kevert kora globális hedonizmus öntudatlanul hazug összeilleszkedését előlegező-előhívó *nagy csalását* költőként ő fogalmazta meg a legérvényesebben – nemcsak a *Menyegzőben* persze. Arról, hogy az „émelyítően becukrozott nép” nem mindig fogta hallóra szavát, nem ő tehetett, pályájának utolsó évtizede épp e hiábavalóan heroikusnak tetsző, ugyanakkor feladhatatlan küzdelem – egyáltalán nem a megkérdőjelezhetetlen magabiztosságot sugalló! – egyre keserűbb, egyre tépettebb, sőt Jánosi Zoltán szerint a költői modell részbeni megroppanásának esélyét is fölillantó tanúságtétele volt, ám gyanítom, Kálmán C. Györgyöt nem is ez érdekelte igazán.

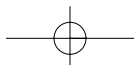
S itt érek ahhoz a ponthoz, amit a cikk történelem- vagy folyamatértelmezési, eszmei-ideológiai – s akkor napi politikai! – konnotációjáról, esetleg felhangjáról említettem már. Kálmán C. dolgozata 1989–90-ben ugyanazt sugallta lényegében, amit a korszak számos liberális nézőpontból vagy eszmei-politikai szándékkal született dolgozata, publicisztikai írása is. *Azt, hogy a legyűrni látszott kommunista szemlélet s a hol népiesnek, hol népi-nemzetinek, hol konzervatívnak, hol meg mucsainak nevezett látás- s magatartásmód egykutyá volt s maradt a lényege szerint, így mindkettő veszélyes s főlőslegessé lett tehát. E reglama szerint a két világvég vagy szemlélet struktúrája szinte hibátlanul illeszkedett, még amikor a személyek vagy a két „csoport” utálni látszott egymást, akkor is.* A világokat a kétpólusú látásmód, az agresszíven magabiztos egyközpontú értéktudat, következőképp a felszámolhatatlan kirekesztő hajlandóság, no meg a valódi művészeti és politikai pluralizmusért, demokratizmusért küzdő csoportok gyűlölete kötötte össze mindig is, s ha a kommunisták ama szocialista vályúhoz jóval több „népfit” s jóval kevesebb „kozmpopolitát” engednek oda, egészen jól meglettek volna egymással ők. Hogy erre az akkor – meg azóta is – nagyon virulens vádra *a kommunisták s a „kozmpopoliták” folytonos nemzetellenességben való azonosságáról beszélő viszontvád* is megszületett, ez tudható, csak most nem nagyon érdekes, mert nem e kétirányú csapdáról van itt szó. Kálmán C. György – akinek sterilen (már ha van ilyen) ízlésbeli, irodalomesztétikai, irodalomszemléleti, ha tetszik, „szakmai” ellenérzései is lehetnek a Nagy László-i jelenséggel szemben, ezt elhiszem! – azt mondta el ugyanis, hogy ez a költői modell a múlté, végképp kimerült, őrzése, ápolása nem kívánatos, hisz mindenféle plurális érték- s művészetszemléletnek, egyáltalán a demokrata névre méltó szemléletnek gátja ez, ahogy gátja volt – önmagát egy feltörhetetlenül zárt modellbe rekesztve – mindig is. Mert ügyes, valóban „versszerű” s korábban hatásos verseket is írt a költő, ez rendben van, mondja a szerző, ám az általa, Nagy László által idejekorán, lényegében az 1945-ös politikai váltás hatására, annak nyomán elfoglalt, „népies” háttérű talpazatról továbblépni se költőileg, se gondolkodóilag nem lehetett, erről a talpazatról még a kort megnevezni, a kort értelmesen elutasítani, akárcsak kváziellenzékévé lenni sem lehetett! Szellemileg nyitottnak, toleránsnak, modernnek, fejlődőképesnek lenni, sőt ellenzékinek lenni nyilván csak a marxizmusból

szabadon kinőtt demokrata talpazatról lehetett! A „népies” s a kommunista irodalmi – s nem irodalmi! – szemlélet, ha tán nem is egyazon gyökerű, de egyazon lényegű – s egyazon, tudniillik, az „igazi” demokrata gondolatot kirekeszteni próbáló célzatú – volt e felfogás szerint, s e tételt, illetve annak teoretikus s történeti háttérét hamarosan cikkek sora, majd tanulmányok, sőt vaskos könyvek igyekeztek bizonyítani, igen különböző színvonalon persze, Ungvári Tamástól s Szabó Miklóstól, Standeisky Éván s Kalmár Melindán át a népi írók s a kádári rend együttműködését, összejátszását újra meg újra fölemlegető Veres Andrásig, „roppant objektív” s roppant tudományos módon alighanem.

Mondhatjuk, hogy Kálmán C. György csak félreértett – mert félre akart érteni? – valamit. Azt jelesül, hogy Nagy László nem a saját (akár költői) személyét, hanem az általa vallott költészeti elvet s feladattudatot állította vagy kívánta állítani a centrumba mindig is. A teremtett élet minőségének azt a semmi mással nem helyettesíthető, egyszerre éteri s egyszerre súlyos, de mindenképpen tételt bíró intimitását s parancsát, amelyet az „elementáris létezésélmény” (Kiss Ferenc) s az ennek jogáért való küzdelem együttes ígézetében megszólítani – legalábbis Nagy László hite szerint – csak a költészet s általában a művészet lehet képes. Mert a „létem, ha végleg lemerül” sor nem azt jelenti természetesen, hogy mi lesz akkor, ha én, Nagy László meghalok majd: nem volt ennyire öntelt lélek ő. E rövid, az életmű szimbólumává lett versben nem Nagy László, hanem a költészet „beszél” ugyanis, pontosabban beszél s cselekszik, teremt egy időben, hisz fölfeszülni szivárványra, átvinni a szerelmet a túlsó partra, vagyis – ahogy Ady mondaná – a „messziről jövő s messzire menő” életet önnön érzéki, etikai vagy szakrális lehetőségei magasába emelni, nos ebben a „teremtő szó”, a költészet lehet csupán az „illetékes”, semmi más. Mi lesz, ha ennek lehetősége, az ennek esélyéért való küzdelem, szóval a költészet „mint olyan” lehetősége „merül le”, s egy értékhiányos, kiüresedett – meglehet, sikerre, gazdagságra csábító, szóval igen „szabad” – világ lesz az úr, ez itt a tét. Nagy László ezt az eszméletet, tudatot teremtette, művelte, ennek az esélyét vigyázta, féltette a maga korának legmagasabb költői színvonalán, ízig-vérig magyar bázison. E szemléletnek a kádári meg a tágabb valóság igazi természetének felismerésén túl az élet érzéki s tudati egységének a tételezése s az egység átélhetőségének a feltételezése, e lehetőség föl nem adása is a része volt, s maradt persze, a kergültebb, mert csak tradícióellenes hangoikat hajszólo modernség, majd a posztmodernség bármit valljon erről, akkor is. A posztmodern felfogást már ennek az egységnek a feltételezhetősége vagy az e képzethez való ragaszkodás is dühbe hozza vagy ásításra készíti, ez tudható, ezért nem képes a Nagy László-i költészettel bármit is kezdeni. Ebből fakad az én gondom is. Hiszem ugyanis, hogy nem Nagy László költészete s példája alól forgott ki az idő, hanem mi nyomorodtunk időközben süketekké. Tény, hogy Kálmán C. György dolgozatát a kilencvenes években el-elolvastattam hallgatóimmal még, de már régóta nem teszem. Ők, a már Nagy László nélküli világba belenőtt hallgatók – életkoruk okán – a költő verseit a pamflet olvasásával egy időben kezdték megismerni általában, mégsem akartam hinni a szememnek egy ideig,

aztán megtörten s tehetetlenül láttam be, hogy a Kálmán C. elképzelésének java része roppant meggyőző nekik (nem mindenkinek ugyan, de a költővé vagy irodalmárrá lenni törekvőknek – a „felkészültebbeknek”, a „tehetségesebbeknek”, ahogy mondogatták – általában igen). Nem gondolnám, hogy Kálmán C. György vagy mások vetése végképp beérett, ám hogy a helyzet nem túl rózsás, ezt állítom. De hát lerogyni nem szabad élve, hiszen a költő ezt hagyta ránk. Kiss Ferencet Nagy László barátjának s tán legérzékenyebb tudós elemzőjének 1982-ben, tehát Nagy László földi távozásának negyedik esztendejében, a számomra akkor még romlatlannak tetsző népszerűség idején kelt sorait idézném végül, s bár szavait nem a költőről, hanem Kodályról s az éneklő ország tűnni látszó álmáról írta, ide is illenek talán. „Az éneklő nép kodályi eszményének koporsója felett a tehetetlenség s a káröröm sunyin méregeti egymást, s csak szemükkel kérdezik: most mi lesz? Maga a mű természetesen él így is, s bizonyára túléli ezt a dekonjunkturát is, mint zoltáraink az ellenreformációt, de hogy az álommal mi lesz, csak az tudná megmondani, aki azt is tudja, kire fog hasonlítani a holnapi magyarság és a rend, amelyben élni fog. A tehetetlenség és a káröröm között természetesen még létezik egy harmadik erő is. Hadban állunk.”

Pieta